Shelukhyn, Serhii
Nazva Ukrainy

МАЛИЙ КНИГОЗБІР Ч. 4.

НАЗВА УКРАЇНИ.

З КАРТАМИ.

С. ШЕЛУХІН.

ВІДЕНЬ 1921.

Накладом Вид. Тов. »Франко Син і Спілка«.
Головний склад Мист. Накл. »Умна« у Відні.

Назва України у стародавніх ґеоґрафів.*)

(На правах рукописі.)

Назва терріторії Україною не менш стародавня, як назва Руссю. Слово Україна місцевого простонародного походження і в своїй появі звязане з терріторією. Слово Русь невідомого походження і спочатку прикладалося до людей певного зайняття, а по тих людях перейшло на опановану ними терріторію, після чого перейшло і на иншу людність тої терріторії. Слово Україна, бувши простонародним, потім зробилося і книжним, а слово Русь, ставши книжним, потім робилося і народним, хоч зробитися ним і не встигло.

Славяне розселились по ріжних місцях ще до Різдва Христового, а коли саме — не відомо. Ще до київського літопису вісти про славян ми стрічаємо у Геродота, Орігена, Птоло-

*) Взято з виготовленої до друку більшої росправи того-ж автора про назву »Україна« з найдавніших часів у літописців, в актах, піснях, думах, у ґеоґрафів, істориків, діпльоматів, учених, письменників, а тако-ж про назви »Русь« і »Малоросія«, з 6 старими ґеоґрафичними картами.

меяі ин. Славяне розселялися родами по ріжних місцях, там змішувалися з тубольцями, потім приймали в себе кров тих племен, що приходили до них пізніще, і таким чином утворилися ріжні славянські, між собою окремі народности: московська, українська, польська, чешська, сербська, болгарська і ин.

Кожна з тих народностей має історію свого імени і історію назви своєї землі.

Московська народність утворилася з мішанини Славян з переважаючою кількістю фінських і урало-монгольських племен. Саме слово »Москва« фінське. В українській народності сих домішок немає.

Археольоґічна наука установила, що Київ істнував уже не менш, як за 100 років до Р. Х. Значить, і український нарід тоді вже був. Коли саме він оселився на землі, яку займає й нині, не відомо. Але-ж археольоґічні роскопки могил на Полтавщині, Київщині, Чернигівщині, Поділлі і в ин. місцях України, з похоронами в тих могилах ще до хрещення Русі, показали знайденими в них зернами хлібів, знаряддям і ин. предметами, що український нарід ще до прийняття хрестіанства був уже народом хліборобським, а значить осілим на нинішній своїй территорії. Се потверджується й иншими науковими даними. Як тоді звав себе і свою землю український нарід — не відомо. Але-ж у всякому разі не Русью, бо се імя, як видно хоч би з київського літопису, з'явилося в

Києві тільки в другій половині IX. віку після Р. Х. і було назвою спочатку тілько для князя та його вояків чужинців.

На терріторії, яку залюднює український нарід, на памяти історії пробували Скифи, Сармати (Алане або Роксолане, Осетини, Перси), Чорні Клубуки, Печеніги, Половці, Кримські Татари,Греки,Готи і ин. народи. Без сумніву, в українській крови є домішка усих оттих народів. Не дурно терріторія України у книжників зветься тако-ж Сарматією і Роксоланією, а народ український зветься також народом сарматським, роксоланським. Осередок української народности залюднював Придніпровя і взагалі всю сістему річок, які впадають в р. Дніпр, що звався у Греків Борістеном. Геродот тих Славян звав Скифами — о р а т а я м и, бо вони орали поле, щоб сіяти хліб. Таке призвіще по своїй природі спільне з літописною назвою Українців П о л я н а м и, бо кожен сіяв хліб, жив з поля і вів хліборобське життя. Але - ж сі поля йому доволилося здобувати і обороняти од ріжних сусідів і кочевників мечем, а тому він мав їх в своїм володінні стілько, скілько був у силі собі у к р а я т и і оборонити мечем. Тому його земля, його поле — се його у к р а ї н а.

Великий знавець української народної мови проф. Максимович пише, що у Українців україною зветься поле. (Макс., т. III, 365.)

Цілком зрозуміло, що кожна з народностей, додаючи до славянського пня своєї крови, вносила туди і свою псіхіку, чим в мішаній народности утворювалася нова псіхіка. Позаяк домішки до московської, польської і української народностей були між собою цілком ріжні, то і псіхіка у сих народностей вже через се одно стала не однакова, а кожна з них має свою окрему, особливу, приналежну тілько їй псіхіку. Се яскраво й виразно одбилося на звичаях, побуті, праві, релігії (навіть прийняте згодом грецьке православіе, напр. у Московців і Українців перетворилося в дві не тілько одмінні, а ріжні релігії), а особливо яскраво одбилося на словотворі і на мові кожної з народностей, бо мова — то вирає душі народности.

Змісту і значіння українського слова »україна« ніяк не можна поясняти змістом і значінням такого-ж по голосові московського слова, як се зробили з поясненням слова »Україна« проф. Грушевський, проф. Лінніченко, Цеглинський, Барвинський, Свенцицький, В. Шульгин, князь Волконський, Стороженко, Щеглов і багато инших, чим допомогли великому політичному й культурному баламуцтву та шкоді проти національного, культурного, політичного і міжнародового відродження й життя українського народу.

Правдивим і науковим шляхом в сій справі пішов ще в 40-х роках XIX. віку проф.

Максимович, який за поясненням українського слова пішов не до польської та московської, а до української мови, з якою українські народні слова звязані органично.

По московські »україна«, відносившись до землі, значить те-ж саме, що по українські »окраїна«. В значінні »окраїни« московської землі слово »україна« вживається в московських (напр. в Псковській) літописах, законах, актах. З оффіціяльного московського вжитку слово »україна« в змислі »окраїни« Московці стали помалу виводити у себе з 1654 року, з якого часу вони мусіли вживати його в українськім змислі. Вони замінили його у себе українським словом »окраїна«, щоб уникнути плутанини й непорозумінь що до українського народу та його терріторії.

Московське слово »україна« виводять звичайно од »у края« (чого). Земля, яка лежить »у края« якоїсь терріторії — се по московські є »україна« тої терріторії. Але-ж по українські така земля зветься »окраїною«, а ніяк не »україною«. По українські не можна сказати »у края« чогось, а треба сказати »скраю«, »о краї«, »о краї« чогось. Вже через се одно не можна виводити українського слова »україна« од »у края« (порівн. окраєць, окрайка, окрайок).

По українські »окраїна« і »україна« — се цілком ріжні поняття і походять од ріжних

слов зовсім не одного, а ріжного змісту. Вони походять од слов »окраяти« і »украяти«.

Слово »украяти« — значить одрізати од цілого шмат, який уявляє сам собою після сього окремий, самостійний предмет з своїми краями, межами, кінцями, з своїми окраїнами. Слово »Україна« — се спеціальне поняття про шматок землі, який одрізано (вкраяно, украяно) з цілого і який після сього сам стає окремим цілим і має самостійне значіння, сам уявляє собою світ (»Великий світ Україна, та нігде прожити . . .«), окрему землю, терріторію, з своїми межами, окраїнами, границями. Се поняття відноситься тілько до землі.

На весіллі у українського народу кладуть на стіл коровай (сімвол землі, поля, хліборобства), в який втикають соснове гільце з шаблею (сімвол оборони землі). В певний момент дружки співають:

Дружба ножа не має,
Нам хліба не **вкрає**,
Дайте му колодача,
Най нам **украє** калача.

Після сього дружко надрізує коровай (хліб, калач) шаблею і крає його ножем на шматки, а дружки співають:

Дружко коровай **крає**,
Золотий ножик має . . .

(»Основа«, 1862 р., Апр., стор. 6).

Прошу завважати, що ніщо так довго не живе в народі, як звичаї, та ще рітуального

характеру, і що ввесь весільний рітуал — се величезна і надзвичайно поетична сімволіка, повна змісту побутового і історичного життя українського народу. Описаний весільний звичай, в додаток ще з ужитком в відповідних піснях слов »украяти«, »вкраяти«, »краяти«, показує, що проф. Максимович натрапив на цілком певний шлях, подаючи своє вище наведене пояснення слова »Україна«.

Не дурно волинська шляхта в початку 17. віку дала наказ своїм депутатам до сойму глядіти, щоб волинської і київської землі »не було закраєно« до Турції.

Як же се слово розумів і розуміє сам український нарід, що утворив його так образно, виразно, поетично і разом з тим так відповідно історичній реальности, коли йому доводилося мечем »украювати« собі і захищати кожен шмат своєї землі, щоб з тих украяних шматків утворити собі в певних межах терріторію — Україну, так гарно сімволізовану калачем на весіллі, на якім фіґурують і князі, і бояри, і дружко з усіма аксесуарами сивої старини? На се питання дає одповідь сам нарід своїми стародавніми літописами, піснями, примовками і т. и.

В збірниках пісень у Чубінського (5 т.), Максимовича, Костомарова і ин. можна знайти з сим словом такі пісні, що й досі співаються по Україні.

В пісні про Орла і Сокола, Сокіл каже:

— Дарую тобі, орле,
Всі области мої,
А сам я полину
На чужу вкраїну...

В другім варіанті продовжується:

В чужу вкраїноньку,
В чужу сторононьку.

Тут ясно, що вкраїна то сторона, край, область.

Або:

А старий сокіл з чужої ўкраїни прибуває,
Сизокрилого орла на своїй україні стрічає...

В наведених випадках ясно і виразно зазначено, що є україна своя і україна чужа, що україна — то чуже або своє володіння, край, область, земля в певних межах, терріторія.

В думі про похід Б. Хмельницького в 1650 році Молдавський Господарь Василь послав до Потоцького на Поділля за поміччю й пише:

— Гей, Пане Потоцький!
Ти на своїй україні пьеш-гуляєш,
А об моїй пригоді нічого не знаєш! —

На се йому Потоцький одповів:

— Ей, Василю Молдавський,
Господарю Волошський!
Коли-ж ти хотів на своїй україні проживати —
Було-б тобі Хмельницького у вічнії часи не займати.

(Іст. піс. У. Нар., Сб. Ант. і Драг.,
Т. II, стор. 101—105.)

»Ромен вславився циганами по всіх українах«
(Номис, Приказки).

»Ой по горах, по долинах,
Та й по чужах українах,
Ой там козак пье гуляє« (Чуб., V, 32, 41).

Таких прикладів в виписках можна подати безліч і всі вони свідчать, що український нарід в своїй мові під »україною« розуміє землю, терріторію, сторону, край, область, володіння в певних межах, а ніяк не »окраїну« чиєїсь або якоїсь землі. Коли-б підставити в наведені приклади замісць »україна« слово »окраїна«, то вийшла-б або нісенітниця, або повна зміна змислу.

В прикладі до землі українського народу слово »україна« з бігом часу персоніфікувалося і перетворилося практикою назви в властне імя терріторії українського народу, яка по сім слові стала зватися »Україною«, як своїм властним іменем. Одсилаючи за подробицями в сій справі до моєї головної праці, я тут завважую тілько, що іменем України народ в своїх піснях, думах і инших творах своєї словесности виразно називає свою землю, як окрему свою терріторію з певними межами.

В народній думі про похід Наливайка в 1596 році проти Жолківського співається:

— Ой, у нашій, у славній Україні
Бували колись престрашнії злигодні, бездольні години,
Бували й мори, й військовії чвари;
Ніхто українців не рятував,
Ніхто за них Богові молитов не посилав,
Тілько Бог святий знав, що він думав-гадав,
Як незгодини на Українську Землю посилав.

(Максимович, т. I, стор. 619, вид. 1876 р.)

Наведеного матеріялу досить, щоб одкинути байки про те, що сама назва Україною показує, що се не окрема земля з окремою народністю, а тілько »окраїна« иншої землі з народністю тої землі. Байку сю всякі імперіалісти та ассімілятори вже досить використали для себе на шкоду українському відродженню й зростові національного й політичного незалежного життя українського народу.

В такім народнім змислі назви окремої землі слово »Україна« вживали на своїх картах і старі ґеоґрафи.

Те, що у ґеоґрафів і стародавніх книжників для України вживалося кілько назв (Русь, Росія, Сарматія, Роксоланія, Козакорусія, Черкасія і т. д.) є звичайне явище. Колишня Еллада і Елліни звуться Грецією і Греками. Колишня Галлія з Галлами нині зветься Францією з Французами, а колишня Франція нині зветься Баварією з Німцями. Швейцарія зветься Швейцарією, Гельвецією, Сюіс. Поляки звалися також Ляхами. Німці мають мабуть найбільше назв: Німці, Германці, Дейтше, Тедески, Аллемани, Готи, Франки, Тевтони. Так і Україна, яка колись звалася по книжному ще й Русью, зосталася при своїм стародавнім імени України, віддавши з 17. віку своє книжне імя Русі Московщині, яка шукала собі імени і в 16. вікові хотіла назватися навіть третім Римом.

Коли-ж вперше простонародне імя України стало робитися і книжним іменем?

Найдавнішу запис, в якій терріторію українського народу названо не тілько її книжним імям Русі, а і народним іменем України, ми знаходимо в Іпатьєвському спискові літопису під 1187 роком. Назву »Україна« з произходними од неї вжито в цім літопису 6 раз, а саме під 1187, 1189, 1213, 1268, 1280 і 1282 роками. »Україною« тут названо ті-ж землі, які названо також і книжним імям Русі. Се сіноніми. Тому проф. Максимович мав повну рацію, коли писав »Русская Земля или Украина« (III. т., стор. 365 і далі).

В ті часи землі на північ од України звалися: Суждальською, Володимерською, Муромською і т. д. Потім по г. Москві, про яку згадується вперше в 1147 році, як про невелике село, ті землі стали коллективно зватися Московією. Руссю вони не звалися і сами себе виключали з Руських Земель, вважаючи Русью і Руською Землею тілько Україну, яка по г. Київу носила ще й імя Київської Держави. Се цілком виразно зазначено в літопису, напр. під 896, 1150, 1154, 1175, 1179, 1187, 1195, 1202 і инших роках. На Галичину назва Русі перейшла тілько з 13. віку. Вираз київського князя про Київ, що він »матір городів руських«, відноситься до України і її городів, а ніякого відношення до Московії не має, бо не українські городи не вважалися руськими. По назві

земель і народ звався: Суждальці. Володимерці, Ростовці, Муромці і т. д., як по Україні — Українці. Одначе, се пізніша форма, а стародавніша форма була на »не«: поляне, древняне, кияне, забужане, волиняне, галичане, подоляне і т. д., а од імени Україна — україняне. Таку назву обивателів України україннянами стрічаємо в Іпат. літоп. під 1268 роком, де Ляхів, які проживали в Холмщині, названо україннянами, бо Холмщина частина України (див. запис під 1213 р.). — По тому-ж словотвору та смуга української землі, яка лежить при межі України, зветься українцею (вкраїниця). Відповідно сьому ми знаходимо в літопису під 1282 р. запис про с. Воїн, яке лежало на самій границі між Польшею і Україною. Про його сказано, що воно лежало »на въкраїниці«. Розуміється, вкраїниця — се разом і окраїна, а тому писали також »вокраїниці«.

В іпатьєвському літопису під 1185—1187 роками оповідається, як половці нападали на Переяславську, Київську, Чернигівську, Новгород Сіверську і ин. руські землі, спалили навіть Путівль, брали людей в полон, все грабували й розоряли. Між князями, які обороняли землі од Половців, особливо прославився Переяславський кн. Володимер Глібович, якого всі князі і народ за се любили, бо він обороняв усю руську землю. Коли в 1187 році він в поході проти Половців застудився і вмер, то літо-

писець під 1187 роком росповідає, що »плакашеся по нем всі Переяславці«, поясняє, чого саме, і кінчає з жалем: »О нем же Україна много постона«, то-б то жалкувала, журилася, плакала. Україною тут называно всю Руську Землю, яку він захищав і якій натурально за таким князем треба було жалкувати. (Порівн.: в козацьких думах так само Україна жалкує, журиться, сумує, плаче, стогне — та-ж сама персоніфікація.)

Під 1189 роком оповідається, що Галичане запрохали до себе на княження в Галич Ростислава Берладничича, який після сього поїхав до них з Смоленська і швидко прибув »к Україні Галичской«, де й росспочав свої акції, взявши два города і поїхавши до Галича. Смоленськ і Смоленська Земля — се не Україна. З Смоленську князь їхав на Галицьку Україну, а тому літописець і росповідає про те, як він прибув до України Галицької.

Таким чином літописець записом під 1189 роком установляє, що Галицька Земля в ті часи уявляла собою частину України і тому звалася Україною Галицькою, подібно тому, як Поділля звалося Україною Подільською. Ся назва вживається і в козацьких думах. Завважу, що інженер і ґеоґраф Боплан, як про се буде подробніше сказано далі, так само в 1648 році вжив назву України до Галичини і до Поділля, яке займало і частину нинішньої Галицької Землі. Так він зробив згідно з народ-

ною термінольоґією. Сим установляється історичне, споконвічне право Галичини на імя України і приналежність до неї, як частини до цілого.

Стародавні ґеоґрафи раніше, ніж инші чужі книжники, починають вживати на картах, замісць книжних, народні назви міст, річок, країв і т. и. До сього їх в великій мірі спонукали практичні потреби. В давні часи купці, діпльомати, посланці і инші подорожували на конях і мусіли распитувати шляху у місцевого населення. Як французський купець Мотіель, так і посланець австрійського імператора Еріх Лясота, що їздив в 1594 році до Зопоріжців утворювати з ними договір, однаково мусіли питатися шляху по назвах на мові місцевого населення. Ґеоґрафи, картами яких вони користувалися, мусіли задовольнити й такі потреби і на стародавніх ґеоґрафічних картах книжні назви все більше й більше замінялися місцевими простонародними. Тому і книжна назва України Русью, Росією, Роксоланією, Сарматією і т. д. помалу замінилася й на картах народною назвою »Україна«.

Чужиці, вимовляючи це слово по своєму, писали його ріжно: Ucrania (Укранія — по латині, Україна), Ukraïna, Uckrainia, Uckraina (Україна), Ukraine (по французські Ікрен — Україна), і т. д. Так Німці й досі Росію пишуть і звуть »Russland« (Руслянд).

Карта басейну Чорного моря, з якою французький купець Мотіель їздив з 1580 до 1582 років в Туреччину. Зроблена раніш *1580* року; автор невідомий. Зберігається з паперами Мотіеля в Парижі в Французській Національній Бібліотеці. Дніпро пишеться на ній по латині «Boristenes», а Україна по обидва боки Дніпра має також латинську надпис: «Uckrania».

[illegible]

Французька карта, зроблена географом інженером Левассером де Бопланом на протязі 1630—1648 років а надрукована в Руані в Франції в 1650 році. Повна карта України має у Боплана назву: »Typus Generalis Ukrainae«, то-б то: »Генеральна Карта України«. Ту карту видано також по частинах території, з яких кожну написано: »Ukrainae pars«, то-б то: »Часть України«. Отся частина має надпис: »Ukrainae pars, quae Podolia palatinatus vulgo dicitur«, то-б то: »України частина, яка по місцевому зветься Подільським воєводством«. Галичину названо Русією. Поділля межує з Русією річкою Коропцем і так виходить, що частина Галичини нинішньої входила в Поділля а тому офіціально звалася »Частиною України«.

Остановка в св[illegible]

Італійська карта, зроблена Ґеографом Сансоне в *1641* році і перевидана вдруге в Римі в 1678 році. Взята з Королівської бібліотеки і зберігається в Французькій Національній Бібліотеці в Парижі. На ній по обидва боки Дніпра надписано: »Ucraina o Paese de Cosacchi«, то-є то: »Україна земля Козаків«. Московія названа »Moscovia«.

[illegible]

Я маю матеріял майже з 50 стародавніх карт, починаючи з 16 і до середини 19 віку (1508—1831 р.).

М. Тишкевич, бувши послом У. Н. Р. при Ватикані, звідти вивіз фотоґрафичні знімки з 5 карт — 1508, 1529, 1532, 1565 і 1571 р. Шкода, що ті фотоґрафії не мають задовольняючих метричних описів і я мушу через те обмежитися короткими вказівками.

Сі карти і багато більш цікавих з Ватіканської бібліотеки є в атласі Кульженка. На жаль, той атлас зоставив я дома на Вкраїні.

1. Карта Европи, Азії і Африки, зроблена в 1508 році, має заголовок: »Legere est in libro de inventione . . . Circulus« і замітку. »Ruysch. Univ. Cogniti orbis tabula. Romae 1508.« На ній Україна (з Галичиною) названа Руссією (Russia), Московія — Московією, а Польша — Польшею.

2. Карта 1529 р. містить в собі Европу, частину Азії і частину Африки. Має надпис: »... ola Diego Rubero Cosmographo de sumagestad : Anno de : 1529 . . . e . . .« на сій карті Україну названо Сарматією і по р. Дніпрові поділено на Сарматію Европейську (правобережну) і Азійську (лівобережну). Назви Русі чи Росії зовсім немає. Польшу названо Польшею, а Московія пишеться »Mosczouvi« (Московити). Францію названо її давнім іменем: Галлією (Gallia) а нинішню німецьку Баварію — Францією.

3. Карта Европи, Азії і Африки 1532 року, з надписом: »Typus cosmographicus universalis» а внизу: »Sim.Grynaeus. Novus orbis«, »Basileae 1532.« На сій карті нинішня Франція названа її давнім іменем »Gallia« (Галлією), Україна — Сарматією, яку поділено, як на карті 1529 р., а Московію — Московією. Назви Русі чи Россії немає.

4. Шматок карти Европи, Азії і Африки з надписом: ». . . utta la terra conoscivta fin . . .« і далі: »inv. 69.732 Paulo Forlani Veronese fecit. Ferando Berteli ex 1565.« Тут Україну названо Русью (Russia). Московію — Московією, а Польшу — Польшею.

5. Шматок карти Европи з надписом: »inv. 69.748. Clausio Duchetto ex l'anno MDLXXI» (1571 р.). На сій карті надпис »Russia« (Русь, Росія) покриває нинішні Галичину, Холмщину, Підляшшя і Полісся, з городами: Люблином, Холмом, Перемишлем, Львовом, Коломією, а межею між Польшею і Русею показана річка Висла. На північ показана Северянська Земля (Чернигівщина), а далі »Московське князівство« (Moscovia ducatus).

Величезні скарби для української науки сберігаються в Парижі — в Національній Бібліотеці і в Архивах Міністерств Закордонних Справ та Військового. На жаль над ними ще майже ніхто з Українців не працював і вони лежать невикористаними. Завдяки енерґійній праці молодого ученого І. Борщака, який

по моєму проханню при своїй роботі зібрав і для мене де який матеріял, я маю можливість подати тут не тільки цікаві виписки, а і 2 карти, зроблені мною з фотоґрафій, доставлених Борщаком.

В Арх. Фр. Міністерства Зак. Справ зберігається карта України, зроблена в 1572 році з наказу короля Карла IX для його брата Генриха, кн. Анжуйського. На сій карті терріторія по обидва боки Дніпра має надпис: »Ukraine« (Україна), захоплюючи і нинішню Харьківщину, яка колись звалася Слобідською Україною. Та частина, де нині Кременчук, Елисаветград, Катеринослав, і нижче має надпис: »Cosaques« (Козаки).

З сею картою, по давности вжитку ґеоґрафами назви »Україна«, конкурує карта Мотіеля. В Націон. Бібліотеці (Париж) в паперях французського купця Мотіеля є ґеоґрафична карта басейну Чорного Моря, зроблена невідомим автором. Мотіель їздив з Франції суходолом в Туреччину через Україну. Виїхав він з дому в 1580 році, а вернувся в 1582 р., пробувши в подорожі 2 роки з лишком. Ясно, що карту, якою він користався в тій подорожі, було зроблено раніше 1580 року. На сій карті терріторія по обидва боки Дніпра має на собі надпис: »Uckrania« (Україна). На тій терріторії показані міста Овруч, Житомир, Київ, Каменець-Под. Полтава, Чигрин (див. малюнок).

В тій же Нац. Біб. зберігаються дві ґеоґрафичні карти: одна з 1641 року, перевидана в Римі в 1678 р., а друга з 1657 р., перевидана в Римі в 1688 році. Авторами їх були італійські ґеоґрафи: першої Сансоне, а другої Корнетті. На обох картах терріторія України має на собі надпис: »Ukraina o Paese de Cosacchi« (Україна або Земля Козаків). Ся терріторія займає обидва боки Дніпра з Волинею, Поліссям, Галичиною. Назви Русі або Россії — немає. Московію названо Московією (див. малюнок).

В тій же Бібл. є знаменитий глобус Корнеліуса, зроблений в 1660—1670 р. На цім глобусі терріторія по обидва боки Дніпра має надпис великими літерами »Ukrania« (Україна), включаючи в себе Волинь і Подолію. Московію названо Московією. Сумежжя між Московією і Нагайською Татарією має надпис невеликими літерами: »ocraina« — се окраїна Московської Держави на схід і північ од Слободської України, що нині зветься Харьківщиною. З цих надписів видно, що ґеоґрафи ясно уявляли собі ріжницю між словами: Україна і окраїна.

В тій же Бібл. в польськім відділі переховується ґеорґрафична карта невідомого автора, зроблена в 1646 році. На ній терріторія по обидва боки р. Дніпра має надпис: »Ukraine« (Україна).

Карта ґеоґрафа Дюваля, видана в Парижі в 1669 р. (Арх. 2075), як сказано в заголовно-

му надпису, се карта »Польського королівства і держав, які од його залежать«. В числі сих держав показана Україна, терріторія якої по обидва боки р. Дніпра має надпис: »Ukraine« (Україна). Польща на ній названа Польщею, а Московія — Московією.

Карта голландського ґеоґрафа Фредеріка де Вітт, видана в Амстердамі між 1665—1680 р. і хорониться в отд. Бібл. »Pologne«, 1613. На сій карті терріторія по обидва боки Дніпра має надпис: »Ucrainia« (Україна).

В тім же отд. Нац. Бібл. за № 1618 сберігається англійська карта Мордена, датована 1700 р., але-ж складена значно раніше.

В англійськім заголовкові її названо картою »штатів« (держав) Валикої Польші, якими названо Польське Королівство, Литву, »Україну«. На карті терріторія по обидва боки Дніпра має надпис: »Ukraine« а нижче: »the Zaporovia lands« (Україна і Землі Запоріжські).

Карта війни між »руськими, турками і поляками« з 1736 р., перевидана в Парижі ґеоґрафом Руже в 1769 р. На ній терріторія по обидва боки р. Дніпра має надпис: »Ukraine« (Україна). На карті пороблено надписи про військові події тих часів і під 20 марта 1736 р. написано, що »Мініх командував армією України з 70 тисяч Козаків« (Арх. 2116).

З карт, які переховуються в Парижі завважимо ще одну, а саме карту, видану Матеєм Севтері в Аухсбурзі за часів війни Московії з

Турцією в 1773 р. На ній надписано: »Ukraina«, а на південь: »Земля запоріжських козаків« і показана запоріжська Січ. Се за два роки перед зруйнованням Січі, через рік після поділу Польші і через 9 років по сказуванні Гетьманства (Арх. 2122).

Велику наукову цінність уявляють собою ґеоґрафичні карти французського інженера і ґеоґрафа Гільома Левассера де Боплана з описом України. Він 17 років, а саме з 1630 до 1648 року працював по своїй спеціяльности на Україні і був очевидцем того, що описав і про що писав.

Перший раз його твір вийшов в Руані в 1650 році під заголовком »Description d'Ukranie« (Опис України), а другий раз там же в 1660 р. під заголовком: »Description d'Ukrainie qui sont plusieurs provinces du royame de Pologne, contenues depuis les confins de la Moscovie jusqu'aux limites de la Transilvanie, ensemble leurs meurs, façons de vivre et de faire la guerre.« (Опис України, яка містить в собі де кілька провінцій Польського Королівства, росположених од меж Московії до границь Трансільванії, а разом їх звичаїв, форм життя і способу ведення війни).

Ся книжка розійшлася дуже швидко і так зацікавала світ, що її перекладено майже на всі европейські мови і перевидано богато разів з ґеоґрафичними картами України, зробленими тим же Бопланом. Гравюрні дошки для 8 карт

до сиї книжки зробив знаменитий гравер в Данціґові В. Гондіус, який виґравірував і патрет гетмана Богдана Хмельницького.

В своїм опису Боплан називає Україну суммою кількох провінций, які разом уявляють собою окрему од Польші землю з своїми межами, що відділяють її від Польші, Московії, Трансільванії і ин. Україну він називає землею сосідньою й пограничною з Польшею, а разом з тим вважає провінцією Польші в наслідок Люблінської Унії. Тому польського короля він тітулує В. Кн. Руським і пише про його, що він володіє »не тілько Польською Державою в її попередніх межах, а і Великою Провінцією — Україною«. І справді, Україна, мавши межі од »Московії до Трансільванії« (Угорщини), була в кілько раз більшою за Польшу. В сих межах показав її Боплан, який добре знав се. Московію він всюди зве Московією, а назву Русі прикладає тілько до частини Галицької України. У Боплана Україна — се окрема земля Козаків, зайнята українським народом, віра якого зветься руською, бо її приніс руський князь Володимир. Український нарід і його культуру він вважає дуже давніми і народ культурним. По архітектурних даних і з дат знайдених монет він в 1648 році налічував Київу звиш 1500 років. Завважу, що нинішні археольоги, між якими назву проф. Антоновича і Армашевського, установила безспорно, що Київ істнував і мав торгові зносини з дале-

кими народами Европи і Азії вже років за 100 перед Різдвом Христовим. Київські печері Боплан одніс до першого - другого віку християнства.

Перекладу Боплана на українську мову, на жаль, ще й досі немає, а на московській мові найкраще видання належить проф. Ляскоронському в 1901 р., з примітками, зробленими ним при участи таких наукових авторітетів, як проф. В. Антонович і проф. Володимирський-Буданов. Ґеоґрафичні карти Боплана до того видання він зробив з карт, які зберігаються в Льондоні, в Британськім Музеї. Фототіпичний спосіб репродукції карт ґарантує повну точність їх і відповідність оріґіналові.

З цих карт я маю у себе 5, з яких одну подаю в зменшеному виду, звертаючи увагу на заголовкові надписи на них, зроблені Бопланом.

1. Головна карта має в заголовкові надпис: »Typus generalis Ukrainae sive Palatinatuum Podoliae, Kioviensis et Braczlaviensis terras nova delinatione exhibens« (Генеральна карта України або воеводств Подолії, Київського і Брацлавського, яка містить землі в новім вимірі). Московія показана землею, сумежною з Україною, і названа В. Кн. Московським. На північно-західній стороні намальована тілько частина українских земель з Галичиною, яка має надпис: »Russiae pars« (частина Росії). В межах України по сій карті

містяться такі нинішні землі: Черніговщина, Полтавщина, Катеринославщина, Херсонщина (без Очакова), Київщина, Поділля, Покуття, Волинь і Галичина з м. Львовом, а тако-ж частини інших губерній.

Звертаю увагу на те, що в ті часи (карти роблено було в 1630—1648 роках) межі Волині, Київщини, Поділля і ін. земель були зовсім инші, як межі нинішних губерній.

2. Карта, яка має заголовок: »Ukrainae pars, quae Kiovia Palatinatus vulgo dicitur« (частина України, що зветься Київським воєводством). Московію названо Московією.

3. Карта з надписом: »Ukrainae pars, quae Podolia Palatinatus vulgo dicitur« (частина України, що зветься Подільським Воєводством). Звертаю увагу, що по сій карті Подолія включало в себе і частину нинішньої Галичини аж до річки Короця з містами: Поток, Бучач, Чортків, Трембовля, Тарнополь, Збараж, і що ся терріторія уявляла собою »Ukrainae pars«, то-б то частину України. За річкою Короцем показана частина Галичини, з надписом: »Russiae pars« (частини Русі, Росії).

Треба, одначе, завше памятити, що у Боплана Московія ніґде і ніяк Руссю і Росією не вважається — Московія у його має назву тільки Московії.

4. Карта з надписом: »Ukrainae pars, quae Barclavia Palatinatus vulgo dicitur« (Частина

України, що зветься Брацлавським Воеводством).

5. Карта з надписом: »Ukrainae pars, quae Pocutia vulgo dicitur« (Частина України, що зветься Покуттям).

Сі карти звертають на себе увагу ще й тим, що Боплан займав в Польші оффіціяльне становище і працював для неї з доручення короля. Инших трех карт Боплана, в тім числі й карти Волині, у мене немає. На картах Боплан подає порівняючий розмір української, польської й французської миль і московської версти. Віньетки зроблено надзвичайно мистецькі. — Все отсе робилося ще до повстання українського народу з гетманом Б. Хмельницьким.

В Льондоні, в Брітанськім Музеї зберігається мабуть чи не найбільша збірка стародавніх ґеоґрафичних карт, зроблених Італійцями, Французами, Німцями, Голландцями, Англійцями і инш. Переглядаючи ті карти на швидку, С. Подолянин знайшов між ними багато з надписами назви терріторії України Україною. Опис 20 з тих карт він подав в часопису »Рада«, за 26 сентября 1912 р., ч. 219. Ті карти відносяться до часів з 1650 року (карти Боплана) до 1831 року (німецька карта) і містять в собі, що до нашої теми, той же матеріял, який подано вище, а тому, через брак місця для короткої статі, я обмежуся тілько найголовнішим.

Там є одна величезна карта Боплана, вигравірована Гондіусом і видана в Амстердамі в 1650 році під заголовком: »Delineatio specialis et accurata Ukrainae cum suis palatinatibus« (Спеціальна і точна карта України з її воеводствами). Вже з надпису ясно, що Боплан на сій карті трактував Україну, як окрему землю, поділену на воеводства, які уявляють собою соборну Україну. На сій карті в Київське і Брацлавське Воеводства входять і нинішні Катеринославщина та Херсонщина з диким полем, за виїмкою Очакова.

Французька карта 1719 р., на якій по французські написано, що Червона Русь, яку показано по обох боках Дніпра, Волинь і Подолія мають в народі »назву України або земли Козаків«.

Карта 1720 р. з латинським надписом: »Ukraina seu Terra Cosaccorum, cum vicinis Valachiae, Moldaviae, Moscoviae, Minorisque Tartariae provinciis« (Україна або Земля Козаків з сусідніми провінціями Валахії, Молдовії, Московії і Малої Татарщини). На ній Україна показана окремою терріторією з своїми межами од земель сусідних держав.

Французька карта 1769 року з малюнком окружження Чорного Моря, де, як гласить французький надпис, знаходяться: »Україна, Мала Татарія .... Грузія і сумежжя Европейської Росії та Турції«.

На решті подаю ще про німецьку карту 1831 року, яка має заголовок: »Karte der russischen Provinzen Litauen, Kurland, Livland und der Ukraine« (Карта російських провінцій: Литви, Курляндії, Ліфляндії і України). Україну автор отділив і зве окремою провінцією Росії

На всіх давніших картах Московія зветься Московією і тілько з другої половини 18 віку починають ґеоґафи писати її Росією. В двох випадках з таким додатком: »Russia vulgo Moscovia« (Росія, в просторіччі Московія) а раз навіть »Russia Russica«. Се через те, що назва тілько Росією була-б ще не ясною через її новизну.

Є ще багато ґеоґрафичних стародавніх карт з назвою України Україною, а Московії — Московією. Напр. в збірнику »Atlas Novus« є карта України 1716 року, зроблена Гоманом, яка має заголовок: »Ukrania, quae est terra Cosaccorum cum vicinis Valachiae, Moldaviae Minorisque Tartariae provinciis« (Україна, яка є Землею Козаків з сусідніми провінціями Валахії, Молдавії і Малої Татарщини). В заголовному надпису стоїть »Ukrania«, а на карті надписано: »Ukraina«.

Зводячи до купи картоґрафичний і літописний матеріал, ми маємо:

1. На італійських і французських ґеоґрафичних картах 16 століття (1508—1580 р.)

Україна пишеться то Сарматією, то Руссю (Росією), то Україною.

2. На італійських, голландських, англійських і французьких ґеоґрафичних картах 17 століття і в описах до них Україна пишеться Україною. Східна Галичина зветься Частиною України і Росією (Руссю).

3. На французьких, англійських, німецьких і инш. ґеоґрафичних картах 18 століття Україна зветься Україною, а також Землею Козаків і додатково також Червоною Руссю.

4. До 18 століття Московія на чужинецьких ґеоґрафичних картах пишеться тілько Московією, а ні Руссю, ні Росією не зветься і за них не вважаеться. Назва Московії Росією спочатку з поясняючими додатками починаеться з 18 віку.

5. Назва України Малою Росією чи Малоросією на ґеоґрафичних картах 16, 17 і 18 століть не істнує.

6. Україну давні ґеоґрафи звали також Сарматією, Русією і Червоною Русією. Московія у них ні одним з сих імен не звалася, а мала тілько імья Московії. Україна, Московія і Польша — се у ґеоґрафів три ріжні орґанізми, кожен з своїм властним імьям і життям, з своєю властною терріторією і своїми межами.

7. Україна в IX. вікові, коли ні Польської ні Московської держав ще не істнувало, була вже великою і могутньою державою. В старих

письмених памятках, які уціліли, назва України вживаєтъся в 1187 році. В ті часи Польща ще тілько складалася в державу, а Московської держави ще не істнувало. Перший союз України з Польшею в 1569, а з Московією в 1654 роках.

8. Французькі, німецькі, італійські, англійські, голландські ґеоґрафи назву України Україною в 16, 17 і 18 століттях вживали, як назву сталу і властиву певній терріторії, яка зміняла свій обсяг в залежности од історичних умов так само, як зміняють її терріторії инших народів. Але-ж назва Україною для етноґрафичної терріторії незмінна. Се назва всесвітнього міжнародового вжитку і певного значіння для певної терріторії, а ніяк не для чиєїсь окраїни чи чийогось пограниччя.

Таким чином, український нарід має для себе і для своєї терріторії свій властний і споконвічний дійсний внутрішній і закордонний ґеоґрафичний, історичний, етноґрафичний і політичний паспорт з іменем України і Українського Народу.

С. Шелухин.

LIBRARY
MAR
3
1988
UNIVERSITY
OF TORONTO

BINDING INSTRUCTIONS FROM

CATALOGUE DEPT.

Bind		
	front cover in	
	back cover in	
	both covers in	√

Mend